

“SEMPRE HE LLUITAT PEL QUE HE CREGUT CORRECTE...”

JOSEP FARRERAS, EXILI I MEMÒRIA

MARTA BARTROLÍ I ROMEU

Acaba d'emprendre el viatge de tornada cap a Mèxic, terra que l'acollí el 1944 com a un dels milers d'exiliats de la Catalunya republicana dels anys trenta. Josep Farreras i Borrull, fill de la Torre de Claramunt (1921), mestre i quadre polític de la Joventut Socialista Unificada (JSU), va viure la guerra que va destrossar el nostre país entre 1936 i 1939 i va ser un dels dirigents més joves que el govern va traslladar al continent americà.

Ha tornat a Barcelona amb una còpia de les dues bobines de la pel·lícula *Catalunya màrtir* i n'ha fet lliurament al Museu d'Història de Catalunya. Es tracta d'un film de denúncia editat per la Generalitat el 1938 i que dona testimoni dels colpidors bombardejos que patí Barcelona el març d'aquell any. Les dues bobines originals van ser custodiades durant gairebé seixanta anys per la sots-secretària de la presidència de Lluís Companys, el qual les hi confià. El destí, però, va fer que aquella alta funcionària —avui ja traspasada— es casés amb Josep Farreras. Ell ha volgut tancar el cercle retornant a Catalunya aquest valuós document històric.

Ens ha semblat que aquest gest, a banda del seu significat, només es podia donar en el si d'una vida intensa que calia descobrir.

—Com us vau iniciar en el compromís polític?

—Jo sóc fill de treballadors i a casa, amb molt d'esforç, ho van fer tot per tal que pogués estudiar. Cada dia baixava a peu a la Poble de

Claramunt, des de cal Patera, per assistir a l'escola on el mestre Viguera em motivava. Als 13 anys, el periodista de *La Humanitat* Lluís Capdevila —conegut per ser el creador de *Cançó d'amor i de guerra*— em va acompanyar al Parlament a demanar una beca al president Companys. Era el 12 de juny de 1934, dia en què es va aprovar la llei de Contractes de Conreu, i vam interceptar el president pels passadissos. Aquella breu conversa va fer créixer tant la meva autoestima que sempre més m'ha quedat gravada a la memòria... El somni de la beca, però, es va acabar quan van venir els coneguts *fets d'octubre*...

Els meus pares i la meva germana Maria, de tota manera, van escarrassar-se per tal que jo pogués continuar els estudis al Garcia Fossas, d'Igualada. Allà, precisament, vam crear el GEMS, un dels grups d'Estudiants Marxistes que, més tard, es van integrar a la Federació Nacional d'Esquerra Catalana (FNEC).

—Teníeu només quinze anys...

—Sí, i just després de l'aixecament militar sóc nomenat secretari del Comitè Revolucionari a la Torre. Veient com anaven les coses, decideixo integrar-me al batalló Jaume Graells de la JSU i marxo per participar en la defensa de Madrid.¹ El pare va agafar el tren i va venir a Barcelona per

1. El batalló “Jaume Graells”, a les ordres del comandant italià Nino Nanneti, era format per voluntaris de les JSUC que van rebre instrucció a la caserna Voroxilov, instal·lada en un convent requisat a Sarrià.

dissuadir-me'n, però no ho va pas aconseguir. Era molt jove però tenia arguments de pes per ser lleial a les meves idees...

El primer de novembre de 1936 em van ferir al front i, al cap d'un mes, vaig tornar a Barcelona. Em vaig dirigir als locals de l'actual Universitat Pompeu Fabra, on els companys de les JSU em van equipar perquè de la manera que anava no podia presentar-me pas a casa... Abillat de nou, em van fer una fotografia que vaig veure enganxada a la Rambla d'Igualada durant tota la guerra. Doncs bé, mentre durà la meva convalescència, vaig participar activament en la creació de la secció de la Joventut Socialista Unificada a Igualada i comarca i n'era secretari d'organització. Aleshores depeníem de la VII^a Vegueria.

—**Malgrat la guerra, estudiueu i feu oposicions...?**

—Sí, esdevinc mestre i em presento a les oposicions d'Ensenyament de la Generalitat. Pompeu Fabra era el president del tribunal que em va examinar com a mestre de català! El meu primer destí va ser al Grup Escolar 22 del barri de Verdun, a Barcelona. Vaig sol·licitar un trasllat a l'Abelard Fàbrega, que aleshores era el secretari General de la Federació de Treballadors de l'Ensenyament i que fou, anteriorment, director de l'Ateneu igualadí. Era casat amb la igualadina Joana Just. L'atzar ens va fer retrobar anys després a l'exili mexicà, on ell va morir.

Jo vivia a la seu de les JSU i vaig demanar ser traslladat a Sant Gervasi. Eren els anys 1937 i 1938 i, realment, la meva vinculació al partit era molt forta. Formava part de la Comissió de Quadres i era professor de l'escola política que, dirigida per Tomàs García, la nostra formació tenia a Horta. Una de les meves missions era organitzar clubs d'educació dels soldats de la JSU al front. La meua vida, en aquella època, passava entre Barcelona i el front, on em cridaven quan era necessari.

—**Recordeu algun moment significatiu de la contesa?**

—Molts... Un dia, em criden al partit i em diuen que a l'exèrcit d'Extremadura hi ha molts catalans i que convé que hi vagi. Emrenc el viatge

cap al sud i, en sortir de Tortosa, rebo la notícia que l'enemic és a Vinaròs i que Catalunya resta aïllada. Era el 14 d'abril de 1938... Els avions passen ras de la carretera. Fem un salt cap a la cuneta i, segons més tard, el cotxe que havíem abandonat queda partit per la meitat. Gallifa, un company de Sabadell, i jo ens adonem que som vius per miracle i topem, poc després, amb les restes del cinquè cos de l'exèrcit que baixen en retirada des de Terol. Trobo el comissari Josep Fusimanya, conegut membre del comitè central del PSUC que es queda a l'onzena divisió del Vè cos de l'exèrcit amb Líster al capdavant. Allà ens vam unir forces dels exèrcits de l'Est i de l'Ebre comandats per Manuel Tagüeña, Galán i el mateix Líster, amb l'objectiu d'aturar l'ofensiva franquista contra València. Vam fracassar i els nostres homes es replegaren cap a l'Ebre mentre que jo tornava a Barcelona. Si els franquistes eren a Vinaròs, era clar que el territori republicà havia quedat partit en dues meitats...

—**Així doncs, la vostra era una tasca organitzativa?**

—Sí, nosaltres creàvem consciència sobre el caràcter de la guerra. La nostra guerra era la de la República: una guerra d'alliberament, i en teníem plena consciència. O guanyàvem o ho perdíem tot. A més, teníem l'esperança que les potències estrangeres acabarien intervenint en defensa del govern legítim i es va intentar forçar la implicació de França i Anglaterra. Crèiem que l'única situació que capgiraria la guerra civil era si aconseguíem fer coincidir la imminent guerra europea amb la nostra.

—**Pel setembre, però, aquelles darreres esperances es van fondre amb la signatura del tractat de Munic.**

—Sí, això va ser una sentència per a la República i em vaig incorporar adscrit al comissariat de l'Exèrcit de l'Ebre. Calia ser al front, tot i que érem conscients que la derrota no tardaria gaire a fer-se efectiva. Eren moments en què la direcció general de l'Exèrcit de Catalunya, amb

Hernández Saravia i Llano de la Encomienda al capdavant, tenien la seu instal·lada a la Pobra de Claramunt, a l'Hostal Robert.

L'ofensiva dels exèrcits contra Catalunya, amb la ruptura del front del Segre el 23 de desembre de 1938, ens col·loca molt a prop del desastre. Un mes després, el 21 de gener de 1939, per indicació de Negrín, el govern català abandona Barcelona i, cinc dies més tard, tenim ordres de defensar la ciutat amb Tagüena al capdavant del XVè cos d'exèrcit. Ens posàvem a punt quan arriba una contraordre dient-nos que Barcelona no es faria forta.

Em dirigeixo a l'Hotel Colón, que era la seu central del PSUC, i tots els arxius cremaven...² Això em va fer adonar que corriem perill i vaig anar cap als locals de la JSU a Horta. Hi vaig trobar alguns companys del partit i, amb un camió que teníem, emprenguérem el camí cap a Figueres.

—**Era el primer pas cap a l'exili.**

—Sí, una enorme massa de població civil fugia vers la frontera. Nosaltres hi vam arribar el 6 de febrer de 1939, quan el nostre exèrcit començava a entrar a França: a Port-Bou ens esperaven els homes de la Garde Mobile i els senegalesos. Ens portaren a Argelers, el primer camp que es bastí al Rosselló. El terreny era tancat amb filferades, a la mateixa platja i obert al mar. Érem centenars de milers d'exiliats convivint al ras sense les més mínimes condicions d'higiene. Quèiem com mosques per la disenteria.

Després em van passar al camp de Bram, a l'Aude,³ on vam arribar a ser 17.000 republicans. Allà vaig estar amb Cobo Panadero i Virgilio Martínez, que eren oficials de l'Estat Major Central que havien lluitat a les ordres del general Vicente Rojo.

2. El requisat Hotel Colón era la seu del comitè executiu de les JSUC i del Casal de la Joventut.

3. El camp de concentració de Bram es va crear per descongestionar el d'Argelers, que ultrapassava en molt el límit de la seva capacitat.

—**En el camp de concentració, podíeu tenir contactes amb l'exterior i seguir la marxa dels esdeveniments?**

—I tant! Jo encara no tenia 19 anys i, quan arribava, de tant en tant, el periòdic *La Dépêche de Toulouse*, era l'encarregat de llegir-lo en veu alta al bell mig dels grups, fent-ne la traducció al català. El truc de mantenir-nos ben informats, però, consistia a afegir, mentre feia veure que traduïa del diari, notícies que es publicaven al diari *L'Humanité*, que entràvem clandestinament al camp. Teníem contactes amb francesos i ens deixaven el diari amagat sota uns matolls, en el camí que, del camp, menava a Carcassona on ens enviaven, cada setmana, a fer pa per a l'exèrcit francès.

A banda de l'anècdota, puc dir que no vam perdre mai el contacte amb la nostra organització. Jo formava part del nucli dirigent del camp i teníem enllaços amb residents espanyols.

—**I què va suposar, en la vostra situació, l'esclat de la segona guerra mundial?**

—Al camp de Bram, com en tots, els exiliats érem constantment sotmesos a xantatge, des que hi arribàvem. Ens deien que França no ens podia mantenir i ens posaven en la disjuntiva: qui vulgui tornar a Espanya, un pas endavant i, qui es vulgui allistar a la Legió Estrangera, si torna viu, obtindrà la nacionalitat francesa.⁴

La guerra esclata el primer dia de setembre de 1939 i ens comuniquen que el final ha arribat. Només podem escollir entre les companyies de treball a França o el retorn a Espanya... Personalment, em resisteixo a qualsevol xantatge i em nego a anar a fortificar la Ligne Maginot,⁵ ja que l'organització em fa arribar l'ordre de restar al camp a l'espera d'un visat.

4. Les autoritats de París van tractar els internats en els camps de concentració més com a presoners que com a combatents d'un Estat democràtic. Cal assenyalar, però, que les previsions que havia fet el govern francès sobre el volum d'emigrats republicans que entrarien van ser llargament depassades.

5. A la batalla de França van morir uns 5.000 espanyols i entre 10.000 i 12.000 van caure presoners dels alemanys. De tots ells, la quarta part correspon a catalans.

—**Qui us el va proporcionar?**

—El govern republicà per mediació del SERE (Servicio de Emigración de los Republicanos Españoles), que va finançar el meu viatge a Amèrica. Hi havia també la JARE (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles), fundada per Indalecio Prieto del PSOE. Aquestes dues organitzacions rivals posseïen cadascuna una part del tresor de la República.⁶

El visat que em va fer arribar el partit em permetria entrar a la República Dominicana. Mil cinc-cents republicans embarcàrem en el vaixell “La Salle” rumb a l'illa.

—**I per quina raó es va escollir la República Dominicana?**

—Eren raons marcades, sobretot, per l'interès econòmic dels països receptors. La nostra immigració va ser organitzada, subvencionada, i s'havia pactat prèviament amb les autoritats locals. En aquella època, el president dominicà Trujillo va rebre 100 dòlars per cadascun dels 5.000 exiliats que vam entrar al país i, per tant, és evident que la nostra arribada va ser per a Trujillo un negoci rodó.

El vapor “Cuba”, que transportava cap al destí dominicà tots els presoners del castell de Cotlliure,⁷ no pogué entrar al país i la raó no fou altra que la dels diners: s'havien pagat a l'ambaixada dominicana de París i la capital havia estat ocupada pels alemanys. Atès que no s'havia pogut cobrar, l'entrada a Santo Domingo els fou vetada i els passatgers van ser acollits a Mèxic, un país amb un govern que no cobrava res a canvi de permetre l'entrada dels republicans.

6. La Generalitat de Catalunya es trobà pràcticament sense possibilitat d'ajudar els seus ciutadans, ja que poc abans de passar a l'exili veié com a Agullana els carrabiners de Negrín s'apoderaven per la violència del seu tresor.

7. S'hi van internar membres de les Brigades Internacionals i de la tropa republicana que, de manera arbitrària, les autoritats franceses havien catalogat com a perillous. Aquests presos van viure al castell en una situació d'aïllament total.

Amb anterioritat, Mèxic ja havia acollit els primers contingents d'exiliats, molts dels quals pertanyien a la FAI. Es van instal·lar al país i poc després es produïren dos atracaments d'envergadura que es van imputar a alguns dels extremistes nouvinguts. Aquest fet despertà una gran oposició i el president Cárdenas es va veure obligat a tancar les vies d'acollida que no s'obriren fins bastant més tard.

—**Com era la vida a Santo Domingo?**

—Vaig viure els quatre anys i mig en un *ingenio*, que és una immensa explotació de canya de sucre, una mena d'estat dins l'Estat. Hi exercia de mestre dels fills dels funcionaris. Aquests *ingenios* existeixen encara i continuen emprant el sistema d'esclavatge sotmetent una gran quantitat d'haitians que són captats per màfies internacionals. Qui entra a treballar en una d'aquestes plantacions, difícilment en pot sortir.

—**Vau poder mantenir-vos políticament actiu durant aquesta època?**

—El règim de Trujillo no ens va permetre fer cap altra cosa que campanyes internacionals contra la repressió franquista. De fet, vaig ser obligat a abandonar el país i m'ho comunicà Peña Batlle, el ministre de Governació, que era nét de catalans. Em digué que, per decisió del govern, la meua estada a Santo Domingo es donava per acabada.

—**Us van delatar, potser?**

—Segurament, sí. Encara que el malaguanyat Vázquez Montalbán no ho digués en el seu llibre,⁸ el delator a Santo Domingo era Jesús de Galíndez, el representant del Partit Nacionalista Basc (PNB). Galíndez era el preceptor dels fills del dictador Trujillo i no es pot passar per alt el fet que el PNB es va aliar amb la CIA...

Les coses van anar de mal en pitjor. Recordo, per exemple, que Ramfis —el fill gran del president—, intentà segrestar la Teresa Pàmies,⁹ com-

8. M. Vázquez Montalbán, *Galíndez*. Barcelona: Seix Barral, 1990.

9. Teresa Pàmies (Balaguer, 1919), escriptora, va ser membre del comitè executiu de la JSUC, s'exilià a Mèxic i, un cop acabada la guerra mundial, residí a Txecoslovàquia i a França.

panya de les JSU i que ella va marxar abans que jo i se n'anà cap a Cuba...

Jo també en vaig haver de marxar un primer de juliol de 1944, amb trenta-vuit persones a bord d'un veler. Arribàrem a Veracruz després de tretze dies de navegació i d'haver patit un huracà en ple Carib. A Mèxic vam contactar amb altres exiliats i hi teníem organitzacions poderoses. Per aquest motiu va ser relativament fàcil que el president Caballero ens concedís un visat de turista. El 18 de juliol arribo a la capital i... fins avui.

—Hi vau retrobar vells companys del temps de la República?

—Entre els 35.000 refugiats que érem a Mèxic manteníem lligams fraterns. Érem gent compromesa de molt diversa filiació política.

Vaig compartir l'exili amb Joan Lluhí (conseller de Justícia de Companys) i amic íntim per a mi, amb Antoni M. Sbert (conseller de Cultura), Navarro Costabella, gran amic i secretari de la Joventut d'ERC, el músic Baltasar Samper, Lluís Ponseti (exconseller d'Economia) i gran company. Recordo bones estones passades amb Salvador Vidal Rossell (conseller del govern Macià), Joan Comorera (conseller d'Economia del govern Companys), Martí Rouret (conseller d'Ordre Públic) i els diputats Josep Folch, de Montblanc i Enric Canturri, de Cassà de la Selva.

La llista seria molt llarga... La majoria de membres del govern republicà eren a l'exili mexicà i hi teníem, també, els dos rectors de les Universitats de Barcelona, Bosch i Gimpera i Jaume Serra Hunter, que morí abans que jo hi arribés. L'exili d'intel·lectuals va ésser importantíssim: trenta rectors i exrectors d'universitats espanyoles van formar part de la diàspora cap a Amèrica.

—El dirigent polític Gregori López Raimundo és per a vós una persona ben especial...

—Hem estat tota la vida més que germans i companys de mil batalles.¹⁰ A ell i a la Teresa

10. Gregori López Raimundo (1914) ha estat el secretari general i president del PSUC. Fou també diputat al Congrés.

Pàmies, els veig encara. Tampoc no vull oblidar ni la Margarita Abril ni la Maria Salvo.¹¹ Ella passà disset anys a la presó i presideix, ara, l'Associació d'ex-presos polítics. Formàvem, tots, un grup compacte. Avui, a Mèxic, de 2000 militants del PSU que hi vivíem, només en som dos. Uns van tornar i la majoria han mort a l'exili.

—Com se sostingué, des de Mèxic, la política de la Generalitat?

—Simplement, la Generalitat deixà de ser govern i s'encarnà en Companys fins que el van afusellar i quedà nomenat Irla. El 1954, a l'ambaixada de la República Espanyola a Mèxic, se celebra la primera reunió del Parlament Català a l'exili i es fa l'elecció de Josep Tarradellas que, des de Sant Martin-le-Beau, va custodiar el segell de la Generalitat i, a la seva manera, va exercir la presidència.

—Com es preparà la transició des de l'exili?

—A Mèxic hi hagué contactes previs, perquè era evident que els exiliats republicans no podíem acceptar una transició en què es contemplava el retorn de la monarquia com un fet gairebé natural. Era cert que havíem arribat a vells i que tot es veia diferent, però ens resistíem a esborrar la idea de República que, al cap i a la fi, ha estat el motor de la nostra lluita. Tarradellas sabia quin era el parer de la majoria i per això repetides vegades va enviar negociadors a Mèxic a parlamentar amb els diputats.

Recordo, a tall d'exemple, que el vice-president del Parlament, Ferreres i Duran (de Vilanova i la Geltrú), en tant que autoritat política, es negava en rodó a qualsevol transició que no fos la República.

A més, els exiliats compartíem un sentiment: les forces que acabarien determinant com havia de ser la transició eren, al capdavall, les mateixes que ens havien derrotat...

El fet, però, és que el sistema va aconseguir entendre algunes de les grans figures republicanes, amb la promesa d'un retorn a la terra, on cadascú

11. Fundadores de la JSU.

veuria reconeguts els seus serveis mitjançant l'establiment de les pensions corresponents.

—I vós, per què no heu emprès el camí de retorn?

—Vaig ser el quadre més jove dels que el govern republicà va enviar a l'exterior per dret propi, perquè, malgrat la meva joventut, havia treballat molt en política. La política és una qüestió vital per a l'ésser humà i jo, que em considero ideològicament fill de la revolució russa, puc dir, avui per avui, que he viscut com he volgut i no m'he deixat endur. Si bé és cert que he hagut de renunciar a béns materials en ocasions, ho he fet per tenir una existència d'acord amb les meves idees. Sempre he lluitat pel que he cregut correcte, encara que, amb els anys, he vist com la política ha corregut per viaranys que poc podíem suposar quan vam donar els millors anys de les nostres vides a la lluita...

Conversariem hores i més hores... De la caiguda del mur de Berlín, del futur de Catalunya davant dels poders reals d'un estat ultracentralista, del Pla Ibarretxe i d'una possible confederació ibèrica...

Parlem, també, de tolerància: per no mirar enrere i tornar a veure els ulls dels qui van haver de deixar, per força, la terra.

MARTA BARTROLÍ I ROMEU (la Pobla de Claramunt, 1959). Llicenciada en Filologia Romànica. Coautora de *Pere Bosch. Un temps, un poble, un home* (1994) i coordinadora de *La tradició remeiera de l'Anoia* (1987). Professora de català i francès a l'IES Pla de les Moreres, de Vilanova del Camí.

Anys 1953 o 1954. Aeroport de la Ciutat de Mèxic. Arribada de Gregorio López Raimundo. Expulsat d'Espanya després de l'indult concedit per Franco, davant la mobilització mundial per la seva llibertat.

D'esquerra a dreta, Lluís García-Lago, responsable a Mèxic del PSUC; López Raimundo acabat de sortir de la presó, Miquel J. Blanes i Josep Farreras, responsable de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya a Mèxic.